

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Катя Дионисиева,
преподавател в ЮЗУ “Н. Рилски”-ФОЗС, Благоевград
на **дисертационен труд** за присъждане на образователна и научна
степен „**доктор по педагогика**“ в област на висшето образование
1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика
(Специална педагогика)
на тема:

“Методи и средства за оценяване на комуникацията в обучението на невербални зрително затруднени ученици с множество увреждания”
разработен от **Емануела Стоилова**– докторант в катедра “Специална педагогика” на ФНПП – СУ “Кл. Охридски”
с научен ръководител доц. дпн Мира Цветкова-Арсова

Представеният за рецензиране дисертационен труд на тема “Методи и средства за оценяване на комуникацията в обучението на невербални зрително затруднени ученици с множество увреждания” е с обем 163 стандартни печатни страници. Структурно работата е разделена на увод, четири глави, изводи и препоръки, приноси на дисертационния труд, заключение и 64 литературни източници, от които 17 – на български език (вкл. 2 преводни) и 47 на латиница (английски ез.). Ползваните източници са публикувани в широк времеви диапазон (1978-2013), но това е оправдан избор поради спецификата на проучването, предприето от докторантката. На последните 13 страници са разположени четири приложения, свързани с изследователската работа на докторантката.

Актуалност на проблема, третиран в дисертационния труд: Темата на дисертационния труд е свързана с един изключително важен за специалната педагогика проблем за подобряване на взаимодействието с децата с множествени нарушения на базата на по-достъпни и надеждни средства за комуникация. Исторически пренебрегвани, представителите на тази сравнително малка на брой популация и сега не получават достатъчно помощ и средства за взаимодействие дори с най-близката социална среда – семейството. Спецификата на техните нарушения, хетерогенният характер на популацията и трудно променящите се нагласи на обществото като цяло са сред основните фактори, определящи темпа на развитието им. Специфична група в тази популация са децата със зрителни затруднения и множество увреждания, за които са нужни повече грижи и по-задълбочено професионално отношение.

Факт е създаването у нас на две много силни звена за обучение на тези деца и подпомагане на техните родители и семейства. Известни са постиженията на специалните педагози, работещи в този сектор и въпреки това не е направено достатъчно. От тази позиция намирам темата на дисертационния труд на Емануела Стоилова за много актуална и хармонично комуникираща с тенденциите в развитието на грижите за децата с множество увреждания. В

съдържанието на труда е ясно очертана мисията на днешните специални педагози да оценяват и развиват комуникативните умения на тези деца чрез утвърдени и работещи методи и техники. Намирам за основателно и очакването на докторантката резултатите от тази разработка да са особено полезни за практиката на учители на зрително затруднени деца с множество увреждания, на психолози, логопеди, възпитатели, родители и администратори, които работят за тях.

Адекватен обзор на достигнатото до момента: Дисертационният труд е един успешен опит на докторантката да представи различни теоретични модели и практически подходи за оценяване на потребностите от общуване и формирането на комуникативни умения у децата със зрителен дефицит и други съпътстващи увреждания, като проучва ред исторически и съвременни литературни източници. Сред тях доминират автори с устойчив интерес към потребностите на тази популация (J. Van Dijk, 1966, 1982, 1987; C. Rouland, 1990, 1996, 2004, 2009)

Оценка на изложението: В **увода** докторантката представя накратко актуалността на проблема и неговите трактовки в педагогически аспект. Дадена е кратка историческа справка за развитието на организираното обучение деца със зрителни затруднения, комбинирани сензорни нарушения и други съпътстващи увреждания. Докторантката още тук прави опит за изясняване на спецификата на множествените нарушения, чуждия и българския опит в обучението на тези деца и доколко нашият опит е в съответствие със съвременните европейски и международни норми. По отношение на комуникативните умения на децата със зрителни нарушения и съпътстващи увреждания е поставен акцент върху наличието и употребата на адекватни оценъчни процедури, с което се подчертава основният мотив за избор на тема на дисертационния труд.

Съдържание на дисертационния труд: Първите две глави на разработката са посветени на теоретичната постановка на общуването при зрително затруднените деца с множество увреждания и оценяването на техните комуникативни умения.

Глава първа съдържа богат изследователски материал, получен от множество литературни източници в сферата на специалната педагогика. Тук са представени различни подходи при определяне на специфичната комуникация при множествените нарушения, нейните етапи, видови характеристики (вербална-невербална комуникация). Докторантката се позовава на известни западни изследователи (Becker, Downing, Rouland, Van Dijk, etc.) и съвременни разпознаваеми български автори (Балканска, Добрев, Радулов, Ценова, Цветкова-Арсова). Особено внимание е отделено на особеностите във вербалната комуникация на тази популация деца и подрастващи и възможностите за стимулиране на общуването чрез алтернативни подходи за невербална комуникация.

Втора глава от дисертационния труд включва проучвания относно оценяването на комуникативните умения. Докторантката проследява този процес през погледа на водещи изследователи, които го дефинират и характеризират съобразно специфичните потребности и възможности на зрително затруднените деца с множество увреждания. Вниманието е насочено и към екипния характер на оценяването, като са представени позициите на различни автори спрямо подходите при оценяване (33-34), формите и стъпките на оценяване (34-35). По-нататък следва проучване на различните подходи в избора на система и средства за оценяване на комуникативните умения, предлагани от различни изследователи. Докторантката представя факторите, определящи общуването според водещи изследователи (Rouland, Siegel-Causey, Цветкова-Арсова, 37-39), дискутира процедурите и формите на оценяване на комуникативните умения и ползата от оценяването на други, съпътстващи ги умения. Този подход е използван и при по-нататъшното представяне на различни концепции за оценяване на комуникативните умения с елемент на съпоставяне на цели, изисквания, инструменти и средства, препоръчвани от отделни автори. (42-47) Цялостното изложение в тази глава има оценъчен характер, което е показател за добър професионален прочит на използваните литературни източници.

Глава трета съдържа описание на методологическите параметри на собственото изследване на докторантката, организационните етапи и използваните изследователски подходи. Издигнати са четири основни хипотези, като към всяка от тях има алтернативна. Задачите на изследването са свързани конкретно с експерименталната работа и са насочени към постигане на практическа значимост. Хипотезата на изследването, целите и задачите са ясно и адекватно формулирани и обосновани.

Достатъчно обективно и информативно са представени приложените изследователски методи и методите за обработка на емпиричните данни. Контингентът на изследването - общо 52 ученици от двете специални училища у нас, представляващ генералната съвкупност, е представен коректно и онагледен таблично и графично.

Методиката на изследването включва три оценъчни процедури, избрани от англоезичната литература в резултат на задълбочени проучвания на автора: Комуникационна карта на Катлийн Стремъл от 1999 г.; Скринингово оценяване на функционалните умения на Бекър, Скър, Паолети и Хамър от 1984 г. (раздел "Общуване") и Комуникационната матрица на д-р Чарити Роуланд, която има няколко версии от 1990, 2004 и 2009г. Избраните методики са описани от изследователя кратко и точно.

В четвърта глава докторантката представя самостоятелно резултатите от статистическата обработка на събраните данни чрез програмата SPSS – 20.0 и Excel за всяка избрана оценъчна процедура и онагледява резултатите в шест таблици. Следва обсъждане на установените връзки и зависимости в

резултатите от трите използвани процедури по предварително заявени показатели с приложен t-тест на Стюдънт. Като цяло всички анализи са прецизно онагледени с таблици и графики и интерпретирани по всички приети критерии. Резултатите при търсенето на зависимост по критерий „допълнителни увреждания” с включени: аутизъм, генетичен синдром и преждевременно раждане, са представени диференцирано и са оригинално изследване в практиката на специалната педагогика у нас.

В заключение на аналитичната част е представено състоянието на издигнатите хипотези, като първите три се потвърждават, докато при четвъртата се приема алтернативният вариант.

Изводите са конкретно насочени към резултатите от експерименталното изследване по приложените оценъчни процедури и са допълнително доказателство на потвърдените хипотези.

Изведени са четири **препоръки**, които биха имали ефект при добро популяризиране на резултатите сред професионалистите, работещи с децата със зрителни затруднения и множествени увреди.

Посочените **приноси** са значими както за теоретичната постановка на общуването при тази детска популация, така и за практиката по отношение оценяването на комуникативните потребности на зрително затруднените деца с множествени увреждания.

В **заключението** докторантката отново насочва вниманието ни към актуалността на проблема за качествено оценяване на потребностите от вербално и невербално общуване на зрително затруднените деца с множествени увреждания и възможностите и ограниченията на практиката в тази насока. Поставен е акцент на доказаната полза от употребата и на трите методики – Комуникационна карта на Стремъл, Комуникационна матрица на Роуланд и Тест за скринингово оценяване на функционалните умения (FSSI) и достъпността им за по-нататъшно приложение в практиката.

Оценка на автореферата по дисертационния труд: Авторефератът по дисертационния труд на Емануела Стоилова на тема: “Методи и средства за оценяване на комуникацията в обучението на невербални зрително затруднени ученици с множество увреждания” отговаря на изискванията за такъв вид разработка и е готов за отпечатване. Обемът му е 32 страници. В автореферата са включени всички основни раздели от дисертационния труд. Достатъчно информативно е представено съдържанието по отделните глави. Методологията, организацията и резултатите от експерименталната работа са описани кратко и ясно. Включени са обобщените изводи на автора, препоръките и приносите. Те представят различни етапи от работата на докторантката по проучването, подбора на адекватни оценъчни процедури, организацията и провеждането на изследването, последвано от прецизна статистическа обработка на данните и задълбочен анализ на резултатите от изследователската

дейност на докторантката. Публикациите по темата на дисертацията са три, отпечатани в периода 2013 – 2015 г.

Основни положителни страни на дисертационния труд:

1. Изключително актуална тема на разработката с очакван резултат за приложимост на получените резултати.
2. Богат литературен обзор, разкриващ същността на проблемите, компетентността и позицията на автора.
3. Професионален подход при планиране, организиране и обосноваване на резултатите от експерименталната работа.
4. Много добро представяне и обосноваване на приложимостта избраните диагностични процедури, напълно приемливи за практиката.

Препоръки и въпроси:

1. За по-голяма яснота и достъпност е добре да се уеднакви представянето на наименованията на чужди програми - на кирилица или на латиница (в оригинал и/или в превод). (стр.18; 22-23; 29)
2. При наличието на библиографска справка за жесто-мимични издания е добре те да се отразят в използваната литература (стр. 27).
3. При цитиране следва в текста да се посочват и страници, освен автор и година на публикуване (стр. 28-30)
4. Имат ли приложение използваните експериментални методики при друг контингент деца с увреждания?

В заключение считам, че дисертационният труд на Емануела Стоилова **“Методи и средства за оценяване на комуникацията в обучението на невербални зрително затруднени ученици с множество увреждания”** отговаря на всички изисквания и има висока изследователска и практическа стойност. Това ми дава основание да предложа на членовете на уважаемото Научно жури да гласуват присъждане на научната степен **„доктор по педагогика”** на Емануела Стоилова в професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика).

30.05.2015 г.
гр. София

Рецензент:
(доц. д-р К. Дионисиева)